

ДЖЕРЕЛА ЗІ СТВОРЕННЯ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КИЇВСЬКОЇ КАРТИННОЇ ГАЛЕРЕЇ ПРИ ВУАН: АРХЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Запропоновано стислий огляд опублікованих та архівних джерел з історії створення і наукової діяльності Київської картинної галереї при ВУАН (нині – Київський національний музей російського мистецтва), в історичному контексті розглянуто стан досліджень стосовно персоналій, дотичних до функціонування цього важливого для української культури музейного закладу.

Ключові слова: Київська картинна галерея, Київський національний музей російського мистецтва, архівні джерела, друковані видання.

Київський національний музей російського мистецтва відкрився 12 листопада 1922 р. під егідою Всеукраїнської академії наук й первісно мав назву “Київська картинна галерея”. Основою колекції стали націоналізовані художні цінності, зібрані до спеціального Музейного фонду у 1919 р., значна частина яких надійшла з колекції київських промисловців та меценатів Терещенків.

Первинна експозиція музею складала близько 200 творів і мала до деякої міри випадковий характер¹; а в 1928 р. у постійній експозиції налічувалося вже близько 300 творів².

Аналізуючи стан вивчення документальних джерел щодо створення та наукової діяльності Картинної галереї при ВУАН, слід відзначити, що у вітчизняній історіографії на сьогодні відсутня спеціальна праця, присвячена комплексу заходів, вжитих в 1920–1930-х роках Всеукраїнською академією наук для збагачення мистецьких фондів Галереї: лише окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення в історичній літературі. Так, принагідні згадки про науково-дослідну діяльність Картинної галереї можна віднайти у студіях з української історіографії 1920–1930-х років, з історії ВУАН, а також у різних біографічних виданнях.

Перші спроби висвітлення роботи Галереї з'явилися вже в 1920–1930-х роках: зокрема, документ, який свідчить про прийняття Галереї під егіду ВУАН, це – “Звідомлення про діяльність ВУАН за 1921 рік”. У розділі про дійсних академіків та їхнє Спільне зібрання (Раду) під сьомим пунктом міститься інформація про Київську картинну галерею. В зв'язку з тим, що заповіт В.М. Ханенко, яка подарувала свою колекцію Академії наук, не дозволяв порушувати її цілісність новими експонатами, серед академіків виникла думка про заснування Картинної галереї в приміщенні Київської Першої гімназії. Проте ідея створення Галереї перебувала тоді ще в стані проекту, а зібраних картин було занадто мало³.

Високу оцінку дослідницької роботи Галереї при ВУАН та експонатів її колекції надали укладачі збірника “Український музей”, який вийшов у 1927 р. До редакції цього часопису входили такі видатні діячі української культури та науки, як П. Курінний, Ф. Ернст, Д. Щербаковський, М. Рудинський та С. Гіляров⁴.

Голова музейної секції Укрнауки В.В. Дубровський присвятив свою працю “Музеї на Україні” (1929 р.) класифікації українських музеїв та спробував надати коротку характеристику кожному. Серед інших культурних закладів в роботі йшлося й про Галерею⁵. В 1930 р. побачив світ “Провідник” по Києву Ф.Л. Ернста, в якому вміщувалася стисла інформація про заснування та наукову діяльність всіх київських музеїв, у тому числі й музейних установ при Всеукраїнській академії наук, де знову ж таки йшлося про Київську картинну галерею⁶. Він же надрукував у 1922 р. у щомісячнику мистецтва та старовини “Среди коллекционеров”⁷ та в “Бібліологічних вістях”⁸ у 1926 р. нотатки про Галерею при УАН.

Взагалі періодика 1920–1930-х років містила багато інформації про музейні заклади. Так, у газеті “Пролетарська правда” за 1936 р. було опубліковано постанову уряду, згідно з якою в Києві утворювалися чотири окремі художні музеї: російського, західного і східного мистецтва по вул. Чудновського (Терещенківській) та українського народного мистецтва з картинною галереєю українських художників по вул. Кірова⁹. Це повідомлення засвідчувало окреме існування Київської картинної галереї в якості самостійного музейного зібрання: в 1934 р. Київська картинна галерея вийшла зі складу Всеукраїнської академії наук та перейшла до Управління в справах мистецтв при СНК УРСР, отримавши назву Київського державного музею російського мистецтва.

За час перебування в складі ВУАН Київська картинна галерея випустила два друкованих видання: “Каталог картин” А.С. Дахновича¹⁰ та власний бюлетень¹¹, в яких, окрім іншого, розповідалося й про заснування та перші роки діяльності музейної установи при Всеукраїнській академії наук. Після відокремлення від Академії за час свого самостійного існування музей видав близько 34-х каталогів-путівників у вигляді фотоальбомів.

Розгром академічних музейних осередків, що розпочався наприкінці 1930-х років, призвів до припинення наукових студій з музейної справи на довгі десятиліття. Більшість робіт з досліджуваної тематики, підготовлених науковцями наприкінці 20 – на початку 30-х років, так і не побачила світ, і лише частково збереглася у вигляді рукописів.

Наукові праці, що вийшли друком на території України протягом другого етапу історіографічного розроблення проблеми, починаючи з 1960–1980-х років, не могли бути об’єктивними через жорстку цензуру. Тим ціннішим є наукове дослідження Л.М. Сак, яка в другій половині 30-х років навчалася в аспірантурі при Музеї мистецтв і, так би мовити, з перших уст знала історію створення та діяльності художніх музеїв Києва в період приналежності їх до ВУАН. Так, нею описується процес відокремлення Київської картинної галереї від Академії та приєднання її до Музею мистецтв, також факт об’єднання всіх київських художніх музеїв в системі Наркомату просвіти в 1934 р. і те, що в 1935 р., у зв’язку з організацією в Києві єдиного Державного музею, галерея увійшла до його складу¹².

Після багаторічної перерви об’єктивну оцінку діяльності науководослідних установ Всеукраїнської Академії наук спробували подати сучасники тих подій, які опинилися в еміграції, зокрема Н.Д. Полонська-Василенко. У своїй монографії “Українська Академія наук: Нарис історії”¹³ вона є не лише автором, а й безпосереднім свідком того, як саме працювала Академія в 1920–1930-х роках.

У 1990-ті роки з’явилися видання, присвячені пам’яткознавчій діяльності академічних структур досліджуваного періоду. В них детально висвітлені окремі форми і напрями роботи музейних установ ВУАН.

А от у меморіальній статті “Київські адреси родини Симиренків (архівна розвідка)” Д. Малаков вперше оприлюднює документальні свідчення щодо будинку, в якому розміщувалася Київська картинна галерея¹⁴. Першоджерела свідчать про те, що даний будинок (спо-

чатку одноповерховий) було зведено на території садиби родовитої шляхтянки Чаплінської, і до 1880 р. він належав їй. Потім будинок придбала родина Терещенків. У 1882 р. за проєктом академіка-архітектора Шретера архітектор В. Ніколаєв надбудував другий поверх, зберігаючи конструкцію старого будинку, і продовжив будівлю праворуч углиб садиби. Внутрішнє оздоблення будинку належало фабриканту меблів – архітекторові Ф. Мельнеру. У буремні революційні дні в ньому по черзі перебували Міністерство закордонних справ Центральної Ради, уряду Скоропадського та Директорії, штаби Червоної армії Київського напрямку та 12-ї армії; штаб Денікінської армії; штаб польської кулеметної роти; знов штаби Червоної армії; і нарешті, з 1921 р., тут містився Ревтрибунал 14 корпусу. Отже, будівля потребувала значних ремонтних робіт для того, щоб зробити її приміщення знову придатними для експонування картин.

Історії Київського музею російського мистецтва в 1920–1930-х роках дещо опосередковано торкався у своїх студіях відомий український історик С.І. Білокінь, розкриваючи в основному наукову діяльність Ф.Л. Ернста¹⁵ та П.А. Шульженко. Остання в січні 1930 р. за конкурсом посіла місце завідуючої відділом гравюри в Київській картинній галереї, а в період нацистської окупації, з 1 жовтня 1941 р., була призначена директором Музею російського мистецтва¹⁶. Внесок Ф.Л. Ернста у музейне будівництво України висвітлила С.Ж. Верезомська¹⁷. О. Нестуля у своєму дослідженні зупинилася на практичних заходах Ф.Л. Ернста стосовно створення музею, зокрема, як вчений організував безпосередні роботи з розчищення палацу Терещенків, в якому мав розміститись цей мистецький заклад, власноруч переносив рами для картин, класифікував та розподіляв експонати по залах¹⁸. У книзі “Репресоване “відродження” (упорядники О.І. Сидоренко та Д.В. Табачник) наголошується на тому, що саме Ф.Л. Ернст став одним із засновників величезного Музейного фонду, що утворився внаслідок націоналізації мистецьких творів. У 1922–1923 рр. він працював у комісії з організації Музею культів у Лаврі та Київської картинної галереї¹⁹.

Внаслідок дослідницьких розшуків вдалося встановити, що документи стосовно Київської картинної галереї, зокрема, зберігаються в науковому архіві Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського (ІМФЕ), зокрема в фонді академіка Ф.Л. Ернста (Ф13-4), який був на час заснування Галереї співробітником Київського губернського комітету охорони пам'яток

мистецтва та старовини (Губкопмис), що активно сприяв відкриттю цього мистецького закладу. Серед матеріалів фонду – особисті нотатки академіка, списки виставок та музейних експозицій, проведених та укладених під керівництвом Ф.Л. Ернста, комплекс підготовчих документів для видання “Музеї України” про різні музейні колекції на території УРСР, зокрема й про Київську галерею²⁰.

У Державному архіві Київської області (ДАКО) (ф. р-4156) зберігаються документи Київської картинної галереї офіційного характеру, зокрема листи першого директора А. Дахновича до завідуючого Губкопмисом стосовно перевезення картин із вологого приміщення Музейного фонду до іншого більш придатного для експонування приміщення²¹; довідка про відрядження співробітника Всеукраїнського комітету охорони пам’яток мистецтва та старовини Г.Я. Міхаеліса до Москви для отримання ордера на двоповерховий будинок по вул. Чудновського, № 9²².

Документи стосовно Київської картинної галереї знаходяться також у рукописних фондах НБУВ (ІР НБУВ), зокрема, у фонді О.П. Новицького (ф. 279). Це матеріали щодо поповнення Галереї експонатами, офіційні відомості про об’єднання Київської картинної галереї з Музеєм мистецтв²³.

Короткий огляд джерел з історії Київської картинної галереї свідчить про відсутність комплексного дослідження, яке б глибоко та багатогранно висвітлювало становлення та розвиток такого важливого мистецького закладу України, яким є сучасний Національний музей російського мистецтва.

¹ ІМФЕ, ф. 13-4, № 209, арк. 1–2.

² *Дахнович А.С.* Каталог картин. – К., 1928. – С. 3.

³ Звідомлення за 1921 рік. – Берлін, 1923. – С. 10.

⁴ Український музей: Збірник / Під ред. П. Курінного. – К., 1927. – Вип. 1. – С. 9–131.

⁵ *Дубровський В.В.* Музеї на Україні. – Х., 1929. – С. 6, 8.

⁶ Київ : (Провідник) / За ред. Ф. Ернста. – К., 1930. – С. 237.

⁷ *Ернст Ф.Л.* Письма с Украины // Среди коллекционеров. Ежемесячник искусства и художественной старины. – 1922. – № 11/12. – С. 56–59.

⁸ *Ернст Ф.Л.* Виставка рисунку й гравюри (Будинок Картинної галереї у Києві) // Бібліол. вісті. – К. – 1926. – № 4. – С. 110–111.

⁹ Нові музеї в Києві // Пролетар. правда. – 1936. – 14 січ. – С. 6.

¹⁰ *Дахнович А.С.* Каталог картин. – К., 1928. – С. 3.

¹¹ Національна картинна галерея: Бюлетень. – К., 1933. – Січ. – С. 9.

¹² Сак Л.Н. Из истории возникновения и развития Киевского государственного музея западного и восточного искусства (1883–1945 гг.) // Очерки истории музейного дела в СССР. – М., 1963. – Вып. 5. – С. 373–405.

¹³ Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук : Нарис історії. – К., 1993. – Ч. 2. – С. 168.

¹⁴ Малаков Д.В. Київські адреси родини Симиренків (архівна розвідка) // Родовід. – 1995. – № 10. – С. 82–83.

¹⁵ Білокінь С.І. В обороні української спадщини. Історик мистецтва Федір Ернст. – К., 2006. – С. 21.

¹⁶ Білокінь С.І. Гіркий спогад про Поліну Аркадіївну Кульженко // Пам'ятки України. Історія та культура. – 1998. – № 1. – С. 134–148.

¹⁷ Верезомська С.Ж. Ф. Ернст у музейному будівництві України // Історична пам'ять. – К., 2004. – № 1. – С. 161.

¹⁸ Нестуля О. Україна стала його долею (Ф.Л. Ернст) // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). – К., 1991. – С. 106.

¹⁹ Репресоване “відродження”. – К., 1993. – С. 314.

²⁰ ІМФЕ, ф. 13-2, № 8, арк. 1; ф. 13-2, 209, арк. 1–2; ф. 13-2, 210, арк. 2; ф. 13-4, № 212, арк. 1–6; ф. 13-5, № 333, арк. 1, 3, 8–14; ф. 13-5, № 428, арк. 1–3.

²¹ Державний архів Київської області, ф. 4156, оп. 1, № 1, арк. 6; ф. 4156, № 7, арк. 6

²² Там само, № 17, арк. 177, 178.

²³ ІР НБУВ, ф. 279, № 808, арк. 5; № 1234, арк. 2.

Summary

In this article submitted documentary sources that tells about history and science activity of the Kiev Art Gallery of Academy (1922–1936).

Key words: Kiev Art Gallery, Kyiv National Museum of Russian Art, archival and printed sources.